

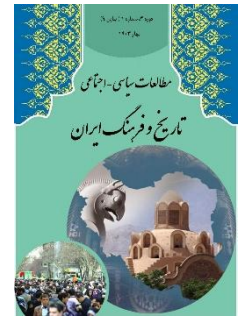
Article history:

Received 24 September 2024

Revised 14 October 2024

Accepted 04 November 2024

Published online 25 December 2024

Study of Economic Factors Influencing the Expansion of Art Patronage during the Timurid Era

Parisa. Taherkhani¹, Taher. Rezazadeh^{2*}, Elham. Etemadi³

¹ PhD Student of Art Research, Faculty of Civil Engineering, Art, and Architecture, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

² Assistant Professor, Faculty of Civil Engineering, Architecture, and Art, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

³ Associate Professor of Art History, Head of the Department of Textile and Fashion Design, Arkin University of Creative Arts and Design, Cyprus, Turkey

* Corresponding author email address: Tahirrizazadeh@gmail.com

Article Info

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Taherkhani, P., Rezazadeh, T., & Etemadi, E. (2024). Study of Economic Factors Influencing the Expansion of Art Patronage during the Timurid Era. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 3(4), 305-321.

© 2024 the authors. Published by Iran-Mehr: The Institute for Social Study and Research. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

ABSTRACT

The Timurid period, recognized as one of the most artistically rich eras in the history of post-Islamic Iranian art, is notable for its unparalleled artistic growth and the emergence of renowned artists. This period has thus become a focal point for art history scholars. In shaping and enhancing this artistic era, in addition to the artist and their creative mind, numerous other factors contributed to the formation of artistic objects. One of the most influential factors in the creation of artistic works has consistently been art patrons who, driven by various motivations, supported the arts. Among the most significant of these motivations were economic incentives, which, though often hidden behind the façade of art patronage, led to the production of unparalleled artworks during the Timurid period. The role of art patrons and the economic factors influencing both art and its patrons during this era is undeniable. However, the fundamental question posed in this study is: What were the key reasons behind the economic prosperity during the Timurid period, and how did these reasons impact art patronage? Accordingly, the objective of this study is to explore and analyze the economic conditions during the Timurid era and to examine the economic motivations of art patrons in supporting the arts during this period. This research employs a descriptive-analytical method, with the primary aim being the examination of texts to identify factors influencing artistic creativity and to analyze the economic conditions of art patrons. The analysis of these factors is conducted through qualitative research methods. The findings indicate that economic growth, abundant financial resources, and war spoils acquired by Timur during his military campaigns across various cities, along with the agricultural system known as *Soyurghal*, which witnessed significant development during this period, led to remarkable agricultural expansion and economic prosperity in the Timurid era. Consequently, this economic growth facilitated extensive support from numerous art patrons.

Keywords: Art patrons, Timurids, Soyurghal, Economy, Art patronage

EXTENDED ABSTRACT

The Timurid period, recognized as one of the most artistically prolific eras in post-Islamic Iranian history, witnessed a remarkable growth in artistic endeavors driven by multifaceted economic factors (Behzadi & Rada, 2012). The confluence of economic prosperity, patronage from the ruling elite, and institutional frameworks such as the Soyurghal land tenure system contributed to the flourishing of arts (Takestan et al., 2005). This extended abstract explores the intricate relationship between economic conditions and art patronage during the Timurid era, underscoring the motivations behind the substantial support for the arts. The study employs a descriptive-analytical method with library research as the primary data collection approach, examining historical texts to unravel the economic factors that influenced artistic creativity and the roles played by art patrons during this period (Subtelny, 1991).

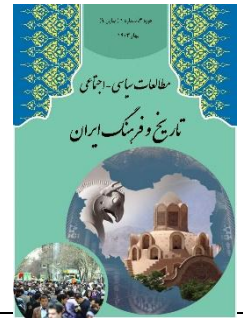
The introduction highlights the significance of economic conditions in shaping cultural and artistic development during the Timurid period (Ockin, 2007). It underscores that favorable economic circumstances facilitated the patronage of the arts, leading to unprecedented artistic production (Samai Dashtjerdi et al., 2016). The Timurid era was marked by economic prosperity despite political and social challenges, fostering an environment where art could thrive (Nowroozi & Khosrobeigi, 2020). The economic motivations of art patrons were often intertwined with their social and political ambitions, with architecture, manuscript illumination, and metalwork emerging as prominent artistic expressions (Subtelny, 1988). The introduction also poses the central research question: what were the primary economic drivers behind the flourishing of art patronage during the Timurid period, and how did these economic factors influence the support for the arts? This section sets the stage for a comprehensive examination of the economic underpinnings of Timurid art patronage (Forbes Manz, 1976, 2007).

The methods and materials section outlines the descriptive-analytical approach adopted in this study, emphasizing the importance of historical texts in understanding the economic factors that shaped art patronage during the Timurid era (Aka, 2011). Library research served as the primary method of data collection, with sources including historical records, archival materials, and scholarly analyses (Jahaniyan, 2017). This section details the qualitative research techniques employed to analyze economic conditions and the motivations of art patrons. The study's methodological framework is designed to provide an in-depth analysis of economic factors, drawing from a rich corpus of historical documents (Boua, 1964). By examining the economic structures, land tenure systems, and financial practices of the Timurid period, the study offers insights into the economic foundations of art patronage (Orayi Ghadiri, 2019).

The findings section reveals that economic prosperity during the Timurid period was largely driven by agricultural expansion facilitated by the Soyurghal land tenure system, which granted tax exemptions to landholders (Kavousi, 2010). This system not only enhanced agricultural productivity but also provided financial stability to art patrons, enabling them to support artistic endeavors (Farahani Monfared, 2003). Additionally, the spoils of war acquired by Timur during his military campaigns contributed significantly to the economic affluence of the era (Golombek & Koch, 2017). The findings highlight the diverse economic motivations behind art patronage, including political legitimacy, social prestige, and personal interest in the arts (Sadeghi & Ahmadi, 2010). The role of economic incentives in fostering artistic production is evident in the architectural marvels, illuminated manuscripts, and other artistic achievements of the Timurid period (Takestan et al., 2005). The economic resources available to patrons allowed for extensive support of artists, leading to the creation of masterpieces that defined the era's artistic legacy (Mohammadi, 2019).

This study also delves into the implications of economic factors on art patronage during the Timurid period (Alahiari et al., 2015). It explores how the economic stability provided by the Soyurghal system enabled patrons to invest in the arts, viewing such investments as a means of enhancing their social and political standing (Yar Shater, 1955). The discussion also examines the impact of war spoils on the economic landscape of the Timurid era, highlighting the redistribution of wealth to patrons who, in turn, supported artistic endeavors (Ockin, 2007). Furthermore, the section addresses the economic hierarchies within the artistic community, noting the disparities in financial support among different categories of artists (Farahani Monfared, 2003). The economic motivations of patrons are analyzed in the context of their contributions to architectural projects, manuscript production, and other artistic forms, emphasizing the symbiotic relationship between economic prosperity and artistic flourishing (Kavousi, 2010).

The conclusion underscores the pivotal role of economic factors in shaping the artistic landscape of the Timurid period. It reiterates that economic prosperity, facilitated by agricultural expansion and war spoils, provided the financial means for extensive art patronage. The Soyurghal system's tax exemptions played a crucial role in enabling patrons to support the arts, while the economic ambitions of patrons drove them to invest in artistic projects that enhanced their prestige and legitimacy. The conclusion highlights the enduring legacy of Timurid art, attributing its richness and diversity to the economic conditions that supported its creation. The study's findings contribute to a deeper understanding of the economic dimensions of art patronage during the Timurid era, offering valuable insights into the interplay between economy and culture in historical contexts.

مطالعه عوامل اقتصادی مؤثر بر گسترش هنرپروری در دوره تیموریان

پریسا طاهرخانی^۱، طاهر رضازاده^{۲*}، الهام اعتمادی^۳

۱. دانشجوی دکتری پژوهش هنر، دانشکده عمران، هنر و معماری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲. استادیار گروه هنر، دانشکده عمران، هنر و معماری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۳. دانشیار تاریخ هنر، رئیس گروه نساجی و طراحی مد، دانشگاه هنرهای خلاقانه و طراحی آرکین، قیرس، ترکیه

*ایمیل نویسنده مسئول: Tahirrizazadeh@gmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

طاهرخانی، پریسا، رضازاده، طاهر، و اعتمادی، الهام. (۱۴۰۳). مطالعه عوامل اقتصادی مؤثر بر گسترش هنرپروری در دوره تیموریان. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۳(۴)، ۳۰۵-۳۲۱.

© ۱۴۰۳ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

دوره تیموری یکی از غنی‌ترین دوره‌های هنری در تاریخ هنر ایران پس از اسلام شناخته می‌شود، به دلیل رشد بی‌حد هنر و به تبع آن شکوفایی هنرمندان پرآوازه در این دوره، از دوره‌های مورد مطالعه پژوهشگران تاریخ هنر به‌شمار می‌آید. در شکل‌گیری و ارتقا این دوره هنری، علاوه بر هنرمند و ذهن خلاق او، عوامل متعدد دیگری نیز در شکل‌گیری ابژه هنری دخیل هستند. همواره یکی از تاثیرگذارترین عوامل مؤثر بر آفرینش آثار هنری، حامیان هنر بوده‌اند که با توجه به انگیزه‌های متفاوتی که داشتند، به حمایت از هنرها پرداخته‌اند؛ یکی از مهم‌ترین این انگیزه‌ها، انگیزه‌های اقتصادی است که در پس حمایت‌گری از هنرها پنهان بوده و باعث به‌وجود آمدن آثاری بی‌بدیل در دوره تیموری شده است. در این میان نقش ارباب هنر و حامی هنر؛ و عوامل اقتصادی در تاثیرگذاری بر هنر و حامی هنر انکارناپذیر است. اما اساسی‌ترین سوال مطرح شده در پژوهش حاضر این است که مهم‌ترین دلایل رونق اقتصادی در دوره تیموریان چیست و چگونه این دلایل بر هنرپروری تاثیر گذاشته است؟ بنابراین هدف از این پژوهش، دستیابی و بررسی اوضاع اقتصادی در دوره تیموری و بررسی انگیزه‌های اقتصادی حامیان هنری این دوره، در حمایت‌گری از هنرها است. این پژوهش به شیوه‌ی توصیفی تحلیلی انجام گرفته است و هدف عمده‌ی مطالعه متون، بررسی عوامل تاثیرگذار بر آفرینش‌گری و بررسی اوضاع اقتصادی حامیان هنر بوده و تحلیل عوامل، از روش‌های تحقیق کیفی به‌حساب می‌آید. نتایج به‌دست آمده نشانگر این است که رشد اقتصادی، منابع فراوان مالی و غنایم جنگی که تیمور در پی لشکرکشی‌های خود از شهرهای مختلف به‌دست آورده بود و همین‌طور سیستم زراعی موسوم به سیورغال که در این دوره به رشد قابل توجهی رسیده بود، موجب رشد چشم‌گیر کشاورزی و رونق اقتصاد در دوره تیموری شد و به‌تبع، این رشد اقتصادی باعث حمایت‌های گسترده حامیان متعدد هنری شده است.

کلیدواژگان: حامیان هنر، تیموریان، سیورغال، اقتصاد، هنرپروری

مقدمه

آثار هنری، زاده‌شده‌ی عوامل مختلفی هستند که این عوامل باعث به‌وجود آمدن یک شی به‌عنوان اثر هنری می‌شود؛ در بررسی و تایید یک شی به‌عنوان اثر هنری، عوامل متعددی دخیل هستند که در این بین نمی‌توان شخص هنرمند و خلاقیت وی را در بررسی اثر هنری، محور توجه قرار داد؛ زیرا در این صورت بسیاری از زوایای تاریخ هنر ناشناخته باقی خواهند ماند. یکی از مهم‌ترین عواملی که در شکل‌گیری هر چه بیشتر و بهتر رشد جامعه تاثیر به‌سزا دارد، شرایط اقتصادی است. شرایط مطلوب اقتصادی حاکم بر یک جامعه، یکی از مهم‌ترین عوامل رشد جامعه به لحاظ فرهنگی و اجتماعی است. در دوره‌ی تیموریان شرایط اقتصادی جامعه به چنان درجه مطلوبی رسید که با وجود تمام سختی‌ها، موجبات رشد جامعه تیموری به لحاظ فرهنگی و هنری را فراهم کرد. بدین ترتیب در دوره‌ی تیموری تمامی علوم و فرهنگ‌ها به مرتبه‌ای بسیار بالا رسیدند (Behzadi & Rada, 2012). در دوره‌ی تیموری با چنددستگی حامیان هنری روبرو هستیم و هر یک از آن‌ها با توجه به اهداف و انگیزه‌هایی که در سر داشتند، به حمایت‌گری از هنرها پرداخته‌اند. یکی از مهم‌ترین انگیزه‌هایی که در پس این حمایت‌گری‌ها پنهان بود، انگیزه اقتصادی بوده است که باعث شکل‌گیری نوع خاصی از هنر در دربار، زمام‌داری و مراکز تحت‌الامر هر یک از افراد حمایتگر شده است و شکل خاصی از هنر نظیر معماری، کتاب‌آرایی، فلزکاری و غیره را شکل داده است. شرایط ویژه و مطلوب اقتصادی در دوره‌ی تیموری یکی از دلایل رشد جامعه تیموری به لحاظ فرهنگی و اجتماعی بوده است. در پژوهش حاضر به بررسی انگیزه‌های اقتصادی حامیان هنری در دوره‌ی تیموری پرداخته می‌شود. این سوال که «مهم‌ترین دلایل رونق اقتصادی در دوره‌ی تیموریان چیست و چگونه بر هنرپروری تاثیر گذاشته است؟» مهم‌ترین دستمایه این پژوهش است. برای رسیدن به پاسخ این پرسش و جهت دستیابی به اهداف این پژوهش، در بخش نخست به عامل اقتصاد و توضیحی درباره آن و نقش‌اش در جامعه‌ی تیموری و همچنین شرایط اقتصادی حاکم بر این دوره پرداخته‌ایم. سپس به معرفی و تشریح یکی از مهم‌ترین دلایل رونق اقتصادی دوره‌ی تیموری با عنوان سیستم زمین‌داری سیورغال پرداخته می‌شود که مهم‌ترین دلیل رشد و گسترش هنرپروری در میان تیموریان بوده است. در ادامه‌ی مبحث به معرفی مهم‌ترین حامیان هنرپرور از جمله شاهان، شاهزادگان، افراد سیاسی، حاکمان ترک جغتای زبان و زنان و انگیزه‌های اقتصادی ایشان در بحث حمایت‌گری و آثار حمایت‌شده توسط ایشان پرداخته می‌شود. تاکید و ضرورت انجام این پژوهش بررسی مهم‌ترین عوامل اقتصادی‌ای است که در رونق هنرپروری حامیان دوره تیموری نقش داشته‌اند.

روش پژوهش

این پژوهش بر آن است تا به مطالعه شرایط اقتصادی حاکم بر دوره‌ی تیموری و چگونگی تاثیرگذاری عامل اقتصاد به‌عنوان یکی از عوامل موثر بر هنرآفرینی و حامیان هنری این دوره بپردازد. بدین منظور روشی که برای این تحقیق برگزیده شده است، روش تحقیق توصیفی تحلیلی بوده تا با مطالعه متون متعدد، به بررسی اهداف و انگیزه‌های اقتصادی حامیان هنری دوره‌ی تیموری بپردازد. روش گردآوری اطلاعات در این پژوهش کتابخانه‌ای بوده و اطلاعات لازم از منابع کتابخانه‌ای همچون کتابخانه فرهنگستان هنر و کتابخانه ملی جمع‌آوری شده است.

۱. عوامل اقتصادی تاثیرگذار بر گسترش هنرپروری تیموریان

اقتصاد به‌عنوان یکی از دلایلی که می‌تواند جامعه را در راستای اهداف مثبت خود به سطح بالایی سوق دهد، شناخته می‌شود. اگر جامعه به لحاظ اقتصادی در وضعیت مطلوبی قرار گیرد، تاثیرات مثبت آن بر همه امور قابل مشاهده خواهد بود. در این بخش به بررسی

موقعیت‌های مهم اقتصادی و سیستم اقتصادی که در دولت تیموری به وجود آمد می‌پردازیم و ضمن بررسی عوامل اقتصادی‌ای که نقش بسیار مثبتی در راستای گسترش هنرپروری تیموریان داشته‌اند، انگیزه‌ی حامیان تیموری را از این لحاظ مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۱-۱. سیستم زراعتی موسوم به سیورغال و عدم پرداخت مالیات توسط حامیان ترک جغتای زبان

یکی از مهم‌ترین عواملی که در متون مرتبط، درباره رشد بیش از اندازه حمایت‌های هنری آورده شده است، مربوط به اشکال ویژه مالکیت اراضی تحت عنوان سیورغال است. شکوفایی فرهنگی و هنری دوره تیموری فقط به دلیل رقابت بین دربارها نبود؛ بلکه بالندگی و رشد برخی از نهادهای اجتماعی اقتصادی سیورغال بود؛ این حاکمیت سیورغال و زمین‌های اراضی، یکی از ویژگی‌های ایران پس از مغولان به شمار می‌رفت که دلیلی بر گسترش هنرپروری و فرهنگ‌دوستی در میان تیموریان شده بود. این گونه نهادها در زمان حسین بایقرا به اوج خود رسید؛ بنابراین در این دوره، شاهد رشد فراگیر حمایت از هنر و هنرپروری هستیم که از این دوره تحت عنوان «رنسانس تیموری» نیز نام برده شده است. می‌توان به این نتیجه رسید که شرایط اقتصادی مطلوب نقش به‌سزایی در فرهنگ‌پروری ایفا نموده است (Takestan et al., 2005).

نتیجه مستقیم رشد سیستم‌های زمین‌داری و اراضی که تاثیر مستقیمی بر رشد فرهنگی و فعالیت‌های هنری دوره تیموریان داشت، توسعه و گسترش کمک‌های مالی و سایر معافیت‌های مالیاتی بود. اگرچه این روش تاثیر مخربی بر خزانه دولتی تیموریان داشت و حتی قدرت سیاسی آن‌ها را نیز تحت تاثیر قرار می‌داد؛ اما این گونه معافیت‌های مالیاتی سبب تمرکز بر حمایت‌های هنری و فرهنگی می‌شد و افرادی که زمین‌های سیورغال به آن‌ها اهدا می‌شد، انگیزه کافی برای این‌گونه حمایت‌گری‌ها داشتند و درآمد حاصل از اراضی خود و ندادن مالیات را صرف پرداختن به امور فرهنگی می‌کردند. با بیشتر شدن افرادی که شامل معافیت مالیاتی بودند، به تبع حمایت فرهنگی هم افزایش می‌یافت. این گونه حمایت‌های گوناگون فرهنگی وسیله‌ای برای مشروعیت سیاسی که به‌طور گسترده از هنر و معماری و همچنین شعر حمایت می‌کردند نیز بود. پشتیبانی از فعالیت‌های ساختمانی انگیزه سیاسی در پی نداشتند. این گونه فعالیت‌ها باعث به‌وجود آمدن یکی از دوره‌های پررونق و پربار در تاریخ فرهنگ اسلامی شد (Subtelny, 1991).

رونق هر نوع فعالیت تجاری مستقیماً به سود خزانه دولت تمام می‌شد؛ به گونه‌ای که درآمد به تمغا، مالیات وضع شده از سوی مغولان، وابسته بود و این مالیات، پیشرو مالیات فروش بود که روی تمام معاملات تجاری بسته می‌شد. (Ockin, 2007).

در جامعه عصر تیموری، همه هنرمندان و صنعتگران دارای وضع معیشتی یکسانی نبودند و در طبقه‌بندی افراد فرودست و فرادست جامعه قرار می‌گرفتند. بنابر نظر برخی از نویسندگان اکثر هنرمندان ایرانی در قرون میانه از لحاظ معیشتی وضعی اسفانگیز و رقت‌بار داشتند. برخی دیگر این وضع نامناسب را مخصوص وراق‌ها و نسخه‌برداران می‌دانند زیرا مجبور بودند برای تامین امرار و معاش خود، صفحات بی‌شماری را خوش‌نویسی کنند. ولی برخلاف این نظر گروهی دیگر نظیر ابن عرب‌شاه معتقدند که خطاطان در دوره تیموریان هیچگاه دچار زیان و تنگدستی نمی‌شدند؛ زیرا هنر آنان از بازار خوبی در این دوره برخوردار بود. در یک برآورد کلی همه نوع سطح معیشتی در بین هنرمندان و صنعتگران این دوره دیده می‌شد. دسته‌ای از هنرمندان علاوه بر دریافت حقوق و مستمری مقرر، از انعام و پاداش‌های ویژه‌ای نیز برخوردار می‌شدند که این پاداش‌ها، یا برحسب شایستگی و استعداد و توانایی فرد و یا بنابر عنایت ویژه‌ای که سلاطین و دیگر درباریان به یک شخص

^۱ مالیات بر تجارت

^۲ علما مالیات تمغا را مغایر با شریعت می‌دانستند. هرچند شاهرخ تلاش کرد با نامیدن زکات بر آن از این اتهام خود را مبرا سازد. الغ بیک نیز در بکار بستن تمغا مصر بود و فقط تحت نفوذ خواجه احرار بود که ابوسعید مجبور به لغو آن در ۱۴۶۰ م شد (Ockin, 2007).

داشتند، به او واگذار می‌شد. گاه سلاطین و شاهزادگان با پرداخت دستمزدهای گزاف و اعطای انعامات شاهانه، سعی در جذب و حفظ استادان معروف هنر و صنعت نزد خود داشتند؛ مانند شاهزاده بایسنقر میرزا در هرات و اسکندر سلطان و ابراهیم سلطان در شیراز که وجوه زیادی از خزانه دولت را صرف این امر نمودند. در یک برآورد کلی و براساس آمارهای اندک به دست آمده از منابع، موسیقی‌دانان در این دوره از دستمزد بالاتری نسبت به سایر هنرمندان درباری برخوردار بودند. این امر از توجه ویژه سلاطین تیموری به هنر موسیقی حکایت دارد. خطاطان، نقاشان و نساجان از این لحاظ به ترتیب در مراتب بعدی قرار داشتند (Samai Dashtjerdi et al., 2016).

در قدرت‌گیری تیمور و به منصب صدارت رسیدن وی، عوامل مختلفی دخیل بودند که یکی از این عوامل بهره‌گیری تیمور از اعتبار و قدرت جغتاییان بود. تیمور به سه طریق از ایلات جغتایی برای استمرار حکومتش بهره گرفت: ۱- بهره‌گیری از توان نظامی جغتاییان ۲- میراث‌خواهی از قلمرو بازمانده از جغتاییان و مغولان ۳- کسب مشروعیت در میان گروه‌های مختلف جامعه که همچنان انتساب به خاندان چنگیز را وجه الزامی حکمرانی می‌دانستند (Nowroozi & Khosrobeigi, 2020).

یکی از عمده‌ترین و مهم‌ترین دلایل فعالیت‌های حمایت‌گری این افراد دریافت زمین‌های سیورغال^۱ بود که به‌عنوان پاداش دریافت کرده بودند، بنابراین شروع به حمایت فعالیت‌های فرهنگی به‌خصوص معماری کردند؛ از این میان افرادی چون امیر شاه ملک^۲، جلال‌الدین فیروز شاه و آلیکاکولتاش^۳ قابل ذکر هستند (Subtelny, 1988).

امرای چغتای از زمان تیمور مسلمان شده و زبان فارسی را می‌دانستند. در عهد شاهرخ یک نسل از آن‌ها بر ایران حکومت کرده بودند و بسیاری از ایشان وابستگی‌های منطقه‌ای خود را وسعت بخشیده بودند. آنچه که مانع از برافتادن آن‌ها می‌شد، وابستگی حاکمان و امرا به سلطنت تیموریان به‌عنوان یک کل بود. بخشی از این وابستگی از راه سلطه مستقیم یعنی با اعمال سلطه از طریق عملیات مستقل شاهزادگان و مشارکت حاکمان به همراه سپاه منطقه‌ای در لشگرکشی‌های شاهرخ ایجاد می‌شد. عمل دیگری که به حفظ این وابستگی کمک می‌کرد، نظام اعطای زمین به مناصب شاهرخ بود که نقطه مقابل تمرکز قدرت منطقه‌ای بود (Forbes Manz, 1976, 2007). امرای چغتایی نه فقط به‌عنوان حاکم، بلکه همچنین با عنوان سازندگان بناها، سرمایه‌گذاران تجاری و زمین‌داران، بخشی از ساختار قدرت محلی بودند (Forbes Manz, 2007).

^۱ سیورغال نوعی امتیاز خاص از اهدای زمین بود که مورثی بود و معافیت مالیاتی و آزادی قضایی و اداری را برای گیرنده آن شامل می‌شد، دارنده سیورغال حق جمع‌آوری مالیات برای خودش را داشت برای مثال عبدالرحمن جامی شاعر معروف فارسی و عارف صاحب سیورغال بود که نه تنها مالیاتی را به خزانه دولت پرداخت نمی‌کرد، بلکه درآمدی هم از آن دریافت می‌کرد (Subtelny, 1988) و همچنین ارزیابی اهمیت سیورغال در زمان تیمور دشوار است؛ زیرا این اصطلاح معناهای مختلفی دارد، بعضی اوقات اشاره به اعطای زمین یا منطقه‌ای به خویشاوندان تیمور دارد یا اشاره به افرادی که قبلاً بر آن ممالک حکومت کرده بودند؛ بعضی اوقات به کمک‌های مالی و زمین به امیران خود و گاهی اوقات نیز صرفاً به هدایایی به هر نوع پادشاهی اشاره می‌کند.

^۲ در مورد حمایت‌گری مقامات عالی تیموری مانند امیر شاه ملک (متوفی ۱۴۲۶/۸۲۹) و امیر جلال‌الدین فیروز شاه (متوفی ۸۴۸ / ۱۴۴۴-۴۵) حمایت ساختمان‌هایی را در حرم احمد جامی قابل ذکر است. براساس یک متن مدرسه امیر ملک شاه در سال (۱۴۴۲/۹۴۶-۳) ساخته شده است و Lisa Golombek تلاش می‌کند تا این مدرسه را با شخص امیر ملک شاه پیوند دهد. در حمایت‌گری امیر شاه ملک همچنین مکان‌هایی چون مسجد، باغ، رباط؛ نزدیک کاشان، در اذعان عمومی وی بانی مدارس، خانقاه‌ها، مساجد، رباط‌ها و حوض‌ها توصیف شده است (Hikmat, 1984). «شاه ملک که مدتی در حکومت خوارزم بود، کاروانسراها، حوض‌ها، خانقاه‌ها و مدارس در خوارزم، خراسان و دیگر مناطق قلمرو شاهرخ ساخت. روستاها و مستغلات مرغوبی وقف آن‌ها کرد.» (Jahaniyan, 2017).

^۳ بانی مسجد بی بی خانم در سمرقند بود، مربی پیر شاهرخ که در سن ۹۰ سالگی در تاریخ ۸۴۲ ه ق / ۱۴۴۰ م وفات یافت. وی با اینکه مامور رسمی دولت بود اما به کارهای دولتی نمی‌پرداخت و با استفاده از نفوذ و ثروت زیادی که داشت از فقر حمایت می‌کرد. به همین دلیل همه حکام ستم پیشه از وی حساب می‌بردند. فعالیت‌های خیرخواهانه آلیکاکولتاش فقط مختص ممالک تیموری نبود و در آسیای صغیر و مصر و سایر بلاد بود و برای پیشرفت کشاورزی تلاش می‌کرد (Bartold, 1926).

علی‌رغم تمام نافرمانی‌ها و اختلافات در دوران فرمانروایی شاهرخ، شیخ علی بهادر^۱ یکی از با نفوذترین افراد خاندان چغتای در دوران شاهرخ بود که مالکیت رادکان که دارای مراتع عالی بود، به‌عنوان سیورغال به وی داده شده بود و شاهرخ از حمایت وی برخوردار بود. (فوربزمنز، ۱۳۹۰، ۶۲) اکثر دیوانیان شاغل در دیوان مرکزی حکومت شاهرخ متعلق به شرق ایران بودند (Forbes Manz, 2007).

امیر شاه ملک که نخستین آتا بیگ الغ بیک بود و بعدها والی خوارزم شد، وقتی در هرات منصب آتابای داشت، در آن شهر مسجد جامع و باغ بنا کرد نیز ربطی ساخت و در گنبد مدرسه‌ای که نزدیک بارگاه امام رضا(ع) ساخته بود، به خاک سپرده شد (Aka, 2011). یکی از مهم‌ترین تلاش‌هایی که حاکمان ترک چغتای زبان در حمایت از هنر انجام دادند، در جهت منافع اقتصادی بود که برای آنان در پیش داشت و آن دریافت زمین‌های موسوم به سیورغال بود که از جانب حاکمان حکومت دریافت می‌کردند و از مالیات مصون بودند. به دلیل اسلام آوردن این افراد در دوران حکمرانی تیموریان و تمرکز و توجهی که نسبت به اسلام و شیعه در جامعه بوجود آمده بود یکی از مهم‌ترین اشکال حمایتگری ایشان منحصرًا مربوط به معماری علی‌الخصوص معماری مکان‌های مذهبی نظیر آرامگاه‌ها و مساجد بود که بر نشان دادن نوع مذهب ایشان و مورد قبول واقع شدنشان در جامعه مؤثر واقع می‌شد.

۱-۲. نقش اقتصادی شاهان و شاهزادگان تیموری

تیمور لنگ. به نظر می‌رسد هجوم تیمور به ایران اگرچه خرابی‌های زیادی به همراه داشت، اما باعث ایجاد نوعی یکپارچگی در مرزهای ایران شد. عدم ثبات در مرزهای ایران باعث نوعی رکود و سقوط اقتصادی نیز می‌شد. مالکیت خصوصی از بین رفته بود و مالیات‌های سنگین نهایت ظلم را در حق مردم در پی داشت. به دلیل عدم مالکیت‌ها، کشاورزی دچار رکود شده بود و تیرگی روابط بین حکومت‌های محلی تجارت را تحت تاثیر قرار داده بود و باعث تضعیف آن شده بود (Jahaniyan, 2017).

از آن جا که تیمور برای وارثان خود قلمروی منطقی کامل باقی گذاشت، میراث فرهنگی او عرصه وسیعی را برای جاه‌طلبی و در دست گرفتن ابتکار عمل به‌وجود آورد. بازماندگان تیمور از به ارث بردن سرزمین‌های ایرانی تحت حاکمیت مغولان که ایده‌ها، فنون و اشکال هنری جدید در آن‌ها در مسیر پیشرفت قرار داشتند، سود جستند. آن‌ها در موقعیتی بودند که می‌توانستند خوش‌نویسان و نقاشان مینیاتور را از تبریز، شیراز و منجمانی را گرد آورند تا بر روی میراث گران‌بهای نصیرالدین طوسی، کار کنند. مبادله گسترده سفر با سلسله مینگ در چین نیز تاثیرات خارجی را تداوم بخشید. بنابراین در میان جانشینان تیمور احداث بنا و تولیدات فرهنگی جزو نخستین گام‌ها برای قدرت‌نمایی و کسب موقعیت بود (Forbes Manz, 2007).

یکی از مهم‌ترین دلایلی که به پیشرفت هنرها بخصوص معماری در دوره تیموری کمک شایان توجهی کرد مربوط به اقتصاد این دوره بوده، یکی از نمودهای رشد اقتصاد متبلور شده در هنر معماری مربوط به ساخت بناهایی بود که در دادوستدها و ارتباطات مربوط بوده و ساخت کاروانسراها، پل‌ها، جاده‌ها و درنهایت مساجدی بود که می‌توان اشاره کرد محلی برای به نمایش گذاشتن قدرت فرمانروایی دولت تیموری در انظار دولتمردان و سفیرانی بود که به این سرزمین در سفر بوده و نظاره گر این شکوه معماری بودند.

اکثر فرمانروایان تیموری به‌خصوص شاهرخ، الغ بیک، سلطان احمد و حسین بايقرا بنای عمارت را دوست داشتند. قصرها، مساجد، مدارس، حمام‌ها و کاروانسراها که ایشان ساختند زیاد است. می‌دانیم که اشخاص بزرگ دیگری نظیر میر علیشیر نوایی نیز همین روش را

^۱ «منابع این دوره آورده اند که بعد از تسلیم شدن امیر ولی طغای تیموریه، تیمور «رادکان» (از توابع مشهد) را سیورغال شیخ علی بهادر از امرای خود نمود و در جای دیگر آمده است که چون تیمور مقاومت و مردانگی اهالی ترشیز را در برابر سپاهیان‌ش مشاهده کرد، آن‌ها را امان داد و سیورغال‌ها و انعام‌ها در حق ایشان مبذول داشت و به شهر و ولایت تعیین کرد. پیداست که تیمور پیش از شاهرخ، اراضی خراسان را به رسم سیورغال به سران لشکری و یا به فئودال‌های بزرگ که جانب وی را گرفته بودند، بخشیده بود.» (Dast Pak, 2011).

تعقیب کردند. مساله قنوات و همچنین مواظبت از مقبره‌های اشخاص مقدس به عهده دولت بود. کارهای مربوط به تسهیل ارتباطات از مسائلی به شمار می‌رفت که به دقت مورد توجه قرار گرفته بود. تیمور پل‌های جدیدی احداث و پل‌های سابق را نیز تعمیر کرده بود و در جاده‌های بزرگ به فواصل خیلی کم کاروانسراهایی ساخته بود که مخارج محافظین آن‌ها به عهده دولت بود. شاهرخ خود مخارج کارهای عام‌المنفعه را پرداخت می‌کرد و ۷۰۰۰ کارگر جهت این امر استخدام کرده بود (Boua, 1964).

تیمور به دلیل غنایم فراوانی که در طی لشکرکشی‌های خود از سرزمین‌های مفتوحه به دست آورده بود و باقی گذاشتن آن‌ها برای وارثان و جانشینانش، توانست در وضعیت بسیار مطلوبی از لحاظ اقتصادی قرار گیرد. نمود این نوع تملک و دارایی شرایط مطلوب اقتصادی در هنر دوره تیموری، حمایت از معماری است؛ در این دوره معماری به رشد قابل توجهی رسید و شاهد بناهای بسیار مهمی که تعداد آن‌ها نیز بیشمار است هستیم. معماری به‌عنوان هنری که دارای رونق زیادی در دوره تیموریان بوده، شناخته می‌شود. می‌توان دلیل حمایت‌های بسیار زیاد حامیان از معماری را با توجه به ویژگی‌های ظاهری و منحصر به فرد بناهای معماری دوره تیموری این‌گونه پنداشت که حامیان هنری بنا به دلایل صرفاً سیاسی به حمایت از معماری اقدام می‌کردند؛ زیرا در شکل و شمایل شهرها با آن‌گونه از ویژگی‌های ظاهری شامل ارتفاع بلند بناها باعث تاثیرگذاری بر چشم بیننده از لحاظ عظمت و بزرگی می‌شد و می‌توانست قدرت و شوکت و اعتبار حمایت‌گر بنا را در نظر بینندگان بهتر و بیشتر بنمایاند.

شاهرخ تیموری. در بحث پیش رو به اقداماتی که از جانب شاهرخ تیموری در جهت بهبود وضعیت اقتصادی منجر شد، می‌پردازیم؛ این که چگونه بر اقتصاد دوران فرمانروایی‌اش در هرات تاثیر گذاشته و به وضعیت کشاورزی و زمین‌داری در طول حکومتش اشاره خواهد شد. همچنین به سیاست‌های شاهرخ در نحوه برخورد با سیستم زمین‌داری دوره تیموری پرداخته خواهد شد.

«شاهرخ در آبادی قلمرو حکومت خویش می‌کوشید. از جمله ویژگی‌های اخلاقی وی این بود که هنگامی که حکومتی را به فردی واگذار می‌کرد، او را به بازسازی شهرها و بزرگداشت بزرگان و دوری از ظلم و جور سفارش می‌کرد. با بررسی گزارشات حافظ ابرو از بلوکات و مزارع می‌توان پیشرفت امور کشاورزی در عهد تیموریان به ویژه در زمان شاهرخ را مشاهده کرد. حافظ ابرو به بلوکات هرات اشاره کرده که هر کدام تعداد زیادی دهکده و مزرعه آباد داشته است. توجه به عمران و آبادی و احیای زمین‌های کشاورزی تا پایان عصر تیموری ادامه داشت.» (Orayi Ghadiri, 2019).

شاهرخ پس از استقرار حکومت، انبوه ثروتی را که از سلطنت پدر به دست او رسیده بود، در راه آبادانی و به‌سازی قلمرو خود به کار گرفت. آسایش و امنیتی که در این زمان بر ایران سایه افکند را باید دلیل کردار شاهرخ دانست. برخلاف تیمور شاهرخ بسیار فرمانروایی آرام و صلح‌دوست بود و در تمام دوران ۴۳ ساله حکومتش در جبران خرابی‌های پدرش تلاش زیادی کرد. یکی از سیاست‌های نیکوی مملکت‌داری شاهرخ آن بود که زمان او حاکمان و امیران ولایت استقلال و اختیار کافی داشتند و هر یک از ولایات به‌صورت تیول^۱ به آنان واگذار شده بود و این شاهزادگان که غالباً پرورده محیط علم و ادب بودند، در ترویج دانش و هنر بسیار می‌کوشیدند. از معروف‌ترین شاهزادگان میرزا الغ بیک،

^۱ «شکل دیگری از هبه وجود داشت به نام تیول، این امتیاز برخلاف سیورغال به مدت سه سال واگذار می‌شد. بعد از سه سال از مردم نظر خواهی می‌گردید. اگر مردم از تیولدار راضی بودند و ملک آباد بود وی در تیول خود ابقا می‌شد، ولی اگر خلاف آن ظاهر می‌شد تیول از وی گرفته می‌شد. تیول نهادی بود که از بعضی لحاظ به سیورغال شباهت داشت. این اصطلاح در این ایام پس از مغولان به جای اقطاع نشست. از این رو تیول در واقع بعدها مترادف با اقطاع بود. تیول معمولاً برای پرداخت حقوق مامورین به کار می‌رفت و لذا تیول افسران عالی رتبه از بعضی جهات شبیه سیورغال‌های رجال بلند پایه مذهبی بود.» (Mohammadi, 2017).

میرزا ابراهیم سلطان، میرزا بایسنقر، میرزا محمد جوکی از نسل شاهرخ میرزا اسکندر سلطان فرزند عمر شیخ بن تیمور بودند (Kavousi, 2010).

آنچه شاهرخ برای دادن پاداش به فرماندهان خود از آن بهره برد، اعطای زمین یا سیورغال بود؛ مثلاً وی در سال ۸۰۸ ه.ق/ ۱۴۰۵ م، ناحیه سرخس را به سلیمان شاه بخشید. او در این سال املاک گرفته‌شده از رهبر شورشی ترشی را به مضراب بن چکو سپرد که عاملی مؤثر در پیروزی شاهرخ بر او بود. در سال ۸۱۰ ه.ق/ ۱۴۰۷ م شاهرخ چندین ناحیه را به سیورغال افراد داد. دامان را به سید عزالدین هزار جریبی، شیرغان را به شاهزاده سیدی احمد بن عمر شیخ وانمود را به برادران خویش، سید احمد ترخان داد. افزون بر آن به نظر می‌رسید بسیاری از امیران شاهرخ تیول داشتند. تیول زمینی بود که از سوی دولت به افراد داده می‌شد. این مورد از میان فقراتی که غیاث‌الدین سمنانی^۱ به هنگام ارائه فهرست مالیاتی امیران شاهرخ ثبت دفتر خویش کرده بود، روشن می‌شود. شمار عطایای شاهرخ در نخستین سال‌های حکومت و به‌کارگیری یکسان واژه سیورغال بدین منظور، نشان می‌دهد این عطایا در واقع زمین‌هایی به شمار می‌رفتند که از مالیات معاف بودند و برای تأمین درآمد دریافت‌کنندگان آن‌ها اختصاص داده می‌شدند. رسم سیورغال وسیله‌ای برای کسب حمایت بود که به ندرت در دوره تیمور دیده می‌شود، اما در فرمانروایی شاهرخ شکل اصلی پرداخت حقوق امیران بود (Forbes Manz, 2007).

یکی از اولین طرح‌های ساختمانی شاهرخ در هرات، بازسازی بازار بود که نشان می‌دهد او در همان مراحل اولیه حکمرانی‌اش تا چه حد از اهمیت تجاری آگاهی داشته است. در نامه‌هایی که شاهرخ در ۸۱۵ ه.ق/ ۱۴۱۲-۱۴۱۳ م به همراه فرستادگانش به چین فرستاده است، به ویژه ارزش تجارت را ذکر می‌کند «از اینجا به بعد جاده‌ها باز باشند تا بازرگانان با اطمینان خاطر در آن‌ها عبور و مرور کنند» و بدین ترتیب رفاه و اعتبار کشورها محفوظ می‌ماند (Ockin, 2007).

مالیات معمولاً به صورت مستقیم از املاک مزروعی گرفته می‌شد. مالیات غیرمستقیم و نیز مالیات شخصی و مالیات بر اموال منقول وجود نداشت. تیمور و شاهرخ به خصوص مراقب بودند که رعیت مورد اجحاف محصلین مالیاتی و مامورین حکام قرار نگیرند. ولی نمی‌توان گفت این مراقبت عملاً زیاد مؤثر بوده است. از شاهزادگان تیموری عمر شیخ و پیرمحمد در امر مالیات و تنظیم آن دقت خاصی مبذول داشته‌اند (Yar Shater, 1955).

یکی از مهم‌ترین اقدامات شاهرخ در امور اقتصادی توجهی بود که وی به تجار می‌داد و آن‌ها را افرادی مهم قلمداد می‌کرد. همین‌طور توجه بسیار زیادی که وی به سیستم سیورغال می‌داد و در میان امیران و حکمرانان حکومتش وجود داشت، سبب بروز حمایت‌های هنری در این دوره شد. از جمله یکی از اقدامات مثبت شاهرخ در جهت توجه به تجارت و تجار بازسازی بازار هرات بود.

بر طبق نوشته‌ها و منابع تاریخی بر جای‌مانده از دوران حکومت سلطان حسین بایقرا، حمایت از هنرمندان و صنعت‌گران چندان پیچیده نبوده است. این حمایت‌ها به روش‌های معمولی همچون صله بخشیدن، بخشش خلعت، صدور نشان و اعطای مقام و منصب صورت

^۱ «غیاث‌الدین مهم‌ترین فرد حکومت شاهرخ بود که از ۸۲۰ ه.ق/ ۱۴۱۷-۱۴۱۶ م تا مرگ شاهرخ قدرت را در دست داشت. دو ساختمان از این شخصیت که برجای مانده است، مدرسه خرگرد و بقعه تایباد، عمارت سرمزار شیخ خوافی از لحاظ طرح و تزئین جز پیشروان زمان خود بودند. آن‌ها کیفیت بسیاری از بناهایی را که امیران معاصر ساخته‌اند تأمین می‌کنند.» (Ockin, 2007). پیر احمد در اواخر سال ۸۲۰ ه.ق/ اوایل ۱۴۱۸ م به ریاست دیوان منصوب شد. با چند وقفه کوتاه مدت وی تا زمان مرگ شاهرخ به‌عنوان دیوانسالار برجسته باقی ماند و خدمت می‌کرد. مورخان تاریخ از او به‌عنوان فردی که بسیار به مردم احترام می‌گذاشت و از کارهای نیک حمایت می‌کرد نام برده‌اند. پیر احمد به‌عنوان وزیری نیرومند ذکر شده است که نقشی مشابه فیروزشاه و کولتاش داشته است (Forbes Manz, 1976, 2007).

می گرفته است. این صله‌ها بیشتر به شاعران و هنرمندان بخشیده می‌شد و به همین خاطر هنرمندان به هرات روی می‌آوردند و این شهر مرکزی برای تجمع آنان بود (Farahani Monfared, 2003).

بایسنقر میرزا، بزرگترین شاهزاده هنرپرور و هنرمند دوره‌ی تیموری، میرزا بایسنقر بن شاهرخ بود که به گفته مورخان در جایگاه یکی از بزرگ‌ترین حامیان هنر و کتاب‌دوستان جهان قرار دارد. بایسنقر در اغلب فنون هنر زبردست بود و نقاشی می‌دانست و خط ثلث را کسی بهتر از او نمی‌نوشت. علاقه بایسنقر به هنر چنان بود که از همه جا هنرمندان را به هرات دعوت می‌کرد؛ او با اعطای انعام‌های شاهانه برجسته‌ترین خوشنویسان و نگارگران را حمایت می‌کرد و آنان نیز نفیس‌ترین آثار هنری را برای او می‌آفریدند (Kavousi, 2010).

بایسنقر در غیاب پدرش والی هرات بود. یادگاری که از او به‌عنوان دوستدار کتاب به جا مانده، معروف است؛ اما این تمایل فرهنگی را می‌توان به ناتوانی وی در به‌عاریه‌گیری معمار دربار و بناهایش از شاهرخ و گوهرشاد توجیه کرد: قوام‌الدین احتمالاً به‌طور پیوسته از سال ۸۱۳ه تا تقریباً پیش از مرگ بایسنقر در ۱۴۳۴/۸۳۷ به کار بنای مدرسه خانقاه و زیارتگاه شاهرخ در گازرگاه و بناهای گوهرشاد در هرات و مشهد مشغول شده بود. تنها ساختمان منسوب به بایسنقر بند اخلمد^۱ است که می‌توان دلیل بنای آن را افزایش درآمد طوس که به صورت سیورغال به وی تعلق داشت، دانست (Oekin, 2007).

۳-۱. تملک و تمکن مالی حامیان سیاسی

امیر علیشیر نوایی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین وزرای کل دوران تیموری شناخته می‌شود که خودش دستی در هنرآفرینی و شعرسرایي داشته است. در مبحث پیش رو به اقدامات موثری که وی در زمینه فرهنگ‌پروری دوره‌ی تیموریان داشته است، می‌پردازیم. در این گفتار ذکر افراد سیاسی و وزرای شاهان و شاهزادگان تیموری گفته می‌شود که به سبب موقعیت‌های مالی که برخوردار بودند، تاثیر مثبتی از جهت هنرپروری دوره‌ی تیموری داشته‌اند. همچنین به ذکر مکان‌هایی پرداخته می‌شود که توسط این حامیان هنری به‌وجود آمده‌اند.

اگر در دوره‌ی تیموری از آغاز تیمور تا پایان سقوط آخرین امیر این خاندان هیچ کس توجهی به هنر نمی‌کرد و تنها امیر علیشیر نوایی به حمایت از هنر و هنرمندان می‌پرداخت، باز هم کفایت می‌کرد که این دوره را از درخشان‌ترین مقاطع تاریخ هنر ایران بدانیم (Kavousi, 2010).

امیر علیشیر نوایی از بنیان بزرگ آثار تاریخی و پشتیبان ادیبان و شاعران بود؛ او و اربابش سلطان حسین در حمایت از بهزاد و شاگرد او قاسم‌علی سنگ تمام گذاشتند. می‌گویند که خود سلطان در کشف قریحه سید میرک دست داشت. سید میرک پیش از پیوستن به کتاب‌خانه دربار و اعمال ریاست بر گروه نقاشان درباری به خطاطی و تذهیب اشتغال داشت (Golombek & Koch, 2017).

علیشیر نوایی از هنرمندان و شاعران و دانشمندان به شیوه‌های گوناگون پشتیبانی می‌کرد و آنان را به تکاپوی هنری، ادبی و علمی برمی‌انگیخت. یکی از مهم‌ترین شیوه‌های این حمایت‌ها حمایت مالی بود. او مقرری ویژه‌ای از سلطان حسین دریافت نمی‌کرد بلکه سالانه

^۱ «بند اخلمد معروف به سد تیموری در ۱۷ کیلومتری جنوب غربی شهر چناران و ۵ کیلومتری شمال روستای اخلمد و در مسیر رودخانه اخلمد قرار دارد. بند اخلمد از جمله بناهای ساخته شده توسط سلطان حسین بایقرا آخرین پادشاه تیموری است که با توجه به نحوه ساخت و مقایسه آن با بندهای فریمان و گلستان می‌توان این بند را مربوط به دوره‌ی تیموری دانست.» (Tavana et al., 2019).

^۲ فخری هروی، مترجم مجالس النفاثین با نوشته‌ای درباره امیر علیشیر نوایی گفته که بسیاری از خوشنویسان بی نظیر و عالی، خواننده‌ها، نوازندگان، نقاشان و تذهیب کاران تحت حمایت‌های وی رونق گرفتند که تا قبل از آن شواهدی از حضورشان در میان نیست. خواند میر در حبیب السیر (۱۵۲۴م) زندگی نامه ۲۰۰ نفر از این اشخاص را در زمان حسین بایقرا ذکر می‌کند. محمد حیدر در تاریخ رشیدی (۱۵۴۷م) تعداد بیشماری از این افراد را ذکر می‌کند. برای مثال دولت‌شاه سمرقندی از این واقعیت شکوه دارد که به هرکجا که گوش می‌دهی زمزمه یک شاعر به گوش می‌رسد و به هر جا که نگاه می‌اندازی یک لطیفی و ظریفی را می‌بیند (Subtelny, 1991).

مبالغ زیادی به خزانه دولت نیز پرداخت می‌کرد. او حتی در برخی موارد مالیات‌های مردم را نیز پرداخت می‌کرد. از دیباچه موقوفات امیر علیشیر که ترجمه آن در مقدمه مجالس النفایس چاپ شده است، چنین بر می‌آید که او زراعت می‌کرد و از این راه دارایی زیادی اندوخته بود. او در هرات زمین، دکان و باغ‌های زیادی داشت و با بهره‌گیری از همین دارایی‌ها نسبت به عالمان و هنرمندان بخشش‌های فراوانی می‌کرد (Farahani Monfared, 2003).

با توجه به مدت زمان خدماتی که امیر علیشیر نوایی به دربار تیمور ارائه داد، امتیازات مالی از جمله زمین به او اهدا شد که امیر علیشیر نوایی مجموعه معروف خود تحت نام یونسیه را که شامل مسجد، مدرسه، دانشکده قرآنی، خانقاه و بیمارستان بود را در آن جا ساخت.^۱ «ذکر نمونه‌ای از جزییات نوع حمایت امیر علیشیر در دیباچه موقوفات امیرعلیشیر اشاره شده است؛ در این وقفنامه برای تدریس در دو صغه شرقی و غربی مدرسه، دو مدرس تعیین شده بود که یکی درس اصول و فروع فقه و دیگری درس اصول و فروع حدیث گوید. برای هر یک از این دو مدرس سالانه یک هزار و دویست سکه طلا و ۲۴ بار غله که یک سوم آن جو و دو سوم آن گندم باشد، تعیین مقرر شد. هر کلاس ۱۱ طالب علم داشت و برای این دانش‌آموزان نیز مقرری سالیانه در نظر گرفته شده بود که به میزان استعداد و تلاش و نتیجه‌گیری آنان بستگی داشت.» (Farahani Monfared, 2003).

یکی از حامیان هنر و ادب دوره‌ی تیموری پروانچی خواجه مجدالدین محمد^۲ (۸۷۶/۱۴۷۲) از کارگزاران زمان حسین بایقرا از حوزه پاکستان بوده است. خواند میر در دستورالوزرا اشاره مستقیمی به دریافت سیورغال به مجدالدین نکرده است اما ثروت عظیم او این مطلب را می‌رساند که از ثروتمندان روزگار خویش بوده است و در هنگام عزل و مصادره اموالش، مقادیر زیادی اشیا و اجناس نفیس و ظروف چینی و گلیم‌های ابریشمی ذکر شده است. خواجه افضل الدین محمد کرمانی^۳ (۱۴۷۳/۸۷۸) از دیگر وزرای حسین بایقرا و هم قطار نظام الملک بود؛ او بانی مدرسه‌ای در نزدیکی آرامگاه گازارگاه^۴ بود و مدرسه و خانقاه دیگری در بیرون دروازه عراق تاسیس کرد. سیورغالی که او از جانب حسین بایقرا دریافت کرده بود برای حفاظت از این مجتمع وقف کرد (Takestan et al., 2005).

^۱ بایور، بنیانگذار امپراطوری مغول در هندوستان، گزارش داده است که مسجد جامع قدسیه، حوزه علمیه اخلاصیه، خوابگاه یا هتل خالصیه، بیمارستان شفاعیه و حمام صفاییه نامیده می‌شدند. وی همچنین از مقبره و محل سکونت خصوصی امیر علیشیر نوایی که در طول بازدید خودش در آن جا اقامت گزید یاد می‌کند که به گفته وی یونسیه نامیده می‌شود (Subtelny, 1991). مدرسه اخلاصیه از جمله مدارس بزرگ ساخته شده در این دوره است که در آن اتاق‌های متعددی برای سکونت طلاب و اساتید وجود داشت. در این مدرسه علوم دینی به ویژه کلام، حدیث، منطق و حکمت همچنین آموزش مسائل حنفی و شافعی تدریس می‌شد. علاوه بر این دروس علوم ریاضی و فنون معقول و منقول و فن معما نیز جزء موارد تدریس در مدرسه بود. (Firoozi et al., 2018).

^۲ «خواجه مجدالدین محمد مدتی طولانی در خواف حکومت داشت. او فردی متمول و صاحب ملک و مال بود و بیشتر ولایات خواف را در تصرف داشت و در نیاز آباد قلعه‌ای داشت و ذخائر بسیاری را در این حصار قرار داده بود. او مدتی بعد قلعه مائیناباد را گرفت و بیشتر اموال خود را از نیاز آباد به مائیناباد منتقل کرد و به تدریج قلعه‌های مائیناباد و نیازآباد و کاریان را در اختیار گرفت» (Orayi Ghadiri, 2019).

^۳ «خواجه افضل الدین محمد با فضلا و رعایا دیدار می‌کرد و آن‌ها را از مهر و محبت خویش بی نصیب نمی‌گذاشت. خواجه به ترویج امور خیر و ساختن عمارات سخت مایل و راغب بود. در زمان تصدی او، بقاع خیر از جمله مسجد جامع، مدرسه و خانقاه بنا گردید. مشایخ، عرفا، سادات و علمای دین نیز مورد حمایت خواجه افضل الدین بوده، در زمان وی ۹ نفر از بزرگان نقبا و علمای دین به منصب تدریس و وعظ در مساجد گمارده شدند.» (Rafiei, 2021).

^۴ «خانقاه زرنگار خانه (هرات-گازارگاه) مربوط به اواخر قرن نهم و اوایل قرن دهم می‌باشد. کاربرد اصلی این عمارت که براساس آن طرح مرکزی در مسافت کوتاهی از گوشه ی جنوب غربی زیارتگاه خواجه عبدالله انصاری قرار دارد، معلوم نیست. ولی امروزه به صورت خانقاهی از آن استفاده می‌شود و به گنبدخانه ی مرکزی از طریق یک در ورودی بزرگ در سمت شمال راه می‌یابد. کتیبه ی آن نشان می‌دهد که این محل به‌عنوان خلوت گاه کسی به کار می‌رفته که دنیا را ترک گفته است.» (Mojtabavi, 2010).

پدر پروانچی خواجه مجدالدین محمد، احمدبن اسحاق بن مجدالدین محمد خوافی وزیر شاهرخ که بنیان گذار مدرسه گیائیه خرگرد هم بود، مسجد به اصطلاح مولانا را در تایباد آدر جنوب روستای یوسفآباد در جوار مرزهای امروزی افغانستان بر پا داشت (Golombek & Koch, 2017).

مدرسه گیائیه خرگرد یکی از مدارس شاخص دوره‌ی تیموری به شمار می‌رود؛ این مدرسه به سبک چهار ایوانی ساخته شده است و از جمله مشخصات و ویژگی‌های این مدرسه ایوان‌های بلند و رفیع است که از جمله ویژگی‌های بناهای تیموری است. وجود دو گنبد در دو طرف ایوان ورودی نیز از متداول‌ترین شیوه‌های معماری در دوره‌ی تیموری است. وجود تزئینات بسیار شامل انواع کاشی‌کاری، گچ‌بری و ... این نکته را می‌رساند که تعدد هنرمندانی که تیمور از سرتاسر لشکرکشی‌های خود به پایتختش جمع کرده بود، نتیجه این گونه تنوع هنری و هنرنمایی بی‌شمار در آثار معماری این دوره بوده است.

مدرسه گیائیه خرگرد توسط دو معمار برجسته دوره‌ی تیموری یعنی قوام‌الدین شیرازی و غیاث‌الدین شیرازی ساخته شده است. این مدرسه که در بستری آزاد طراحی شده، استفاده‌کننده فضا در آن از طریق هشتی‌ای گنبددار که پل ارتباطی دو فضای مسجد و سالن اجتماعات در سمت راست و چپ است، به صحنی چهار ایوانی با حجره‌های دو طبقه رهنمون می‌گردد. مدرسه گیائیه خرگرد نمودی برجسته از تلفیق و ترکیبی زیبا از عملکردهای مختلف در کنار یکدیگر است (Sadeghi & Ahmadi, 2010).

خواجه نظام الملک خوافی (۹۰۳/۱۴۹۳) دیگر وزیر دیوان مالی حسین بایقرا و از ایرانیان برجسته هنرپرور بود. خواندمیر اشاره می‌کند که «بیشتر علما و ادبا ملازم حضور دربار او بودند» خواجه نظام‌الملک مسجدی در آزادان هرات بنا کرد که به نظر می‌رسد یک نوع وقف خانوادگی بود که فرزندان متولی آن به حساب می‌آمدند (Takestan et al., 2005).

در مطالعه اوضاع اقتصادی حامیان هنری در غالب افراد سیاسی دستگاه حکومت تیموری، این نکته شایان توجه است که تمامی این افراد به لحاظ اوضاع مالی و اقتصادی خویش در جایگاه نسبتاً مناسبی قرار داشتند و بخشی از دارایی‌ها و اموال‌شان را صرف فعالیت‌های مهم هنری و فرهنگی می‌کردند، به نظر می‌رسد امر حمایت از هنرها بخصوص هنر معماری به نوعی فعالیت متداول در میان درباریان و افراد وابسته به دولت تبدیل شده بود و هر یک از آن‌ها با توجه به جایگاه و اختیاراتی که داشتند به حمایت از هنرها بخصوص معماری مبادرت ورزیده‌اند. امیر علیشیر نوایی یکی از مهم‌ترین حامیان هنر تیموری بود و از جهت مالی به حمایت‌گری از هنرمندان تلاش‌های بسیار زیادی کرده است. نوایی با پرداخت مقرری به دانش‌آموزان و طالبان علم آن‌ها را در جهت ایجاد انگیزه و رقابت تشویق می‌کرد. بسیاری از وزرای دوران تیموری به هنرپروری روی آوردند و اکثر ایشان دست به تاسیس و ساخت مدارس و مکان‌هایی زدند که از لحاظ معماری و اهمیت موقعیتشان در خور توجه‌اند.

۱-۴. دریافت غنائیم جنگی برای حامیان هنری به‌ویژه زنان تیموری

شرایط مطلوب اقتصادی دوره‌ی تیموری تاثیرش را بر روی یکی از مهم‌ترین حامیان هنری این دوره یعنی زنان گذاشته بود. در بحث پیش رو به تملک زنان تیموری از املاکی که در اختیار داشتند پرداخته می‌شود و به این مورد اشاره می‌شود که این مالکیت‌ها چه تاثیری بر

^۱ مدرسه گیائیه خرگرد یکی از بناهای باشکوه دوره‌ی تیموری (۸۴۵ ه.ق) است و از جهت ساختار و تزئینات و نوع سازه حائز اهمیت است. این مدرسه به سبک آذری ساخته شده و در زمان شکوه خود یکی از معروف‌ترین مدارس اسلامی بوده است (Farajollahi Rad et al., 2016).

^۲ «بنای مزار زین الدین تایبادی در تایباد خراسان واقع شده است. این بنا که به نام مزار مولانا شهرت دارد از برجسته‌ترین بناهای زیبای دوران تیموری در خراسان است. برخی عقیده دارند که این بنا با بنای مسجد گوهرشاد مشهد قابل مقایسه است. گرچه نام معمار بنا دیده نمی‌شود اما به حکم قرائن می‌توان بانی آن را همان قوام الدین شیرازی دانست. این مزار و مسجد به دستور پیر احمد خوافی وزیر شاهرخ و به سال ۸۴۸ ق/۸۲۳ ش ساخته شده است.» (Dast Pak, 2011)

درآمد ایشان و در نهایت هنرپروری زنان در دوره تیموری داشته است. به بحث درباره جایگاه اقتصادی زنان درباری در دربار تیمور و دیگر شاهان و شاهزادگان اشاره خواهد شد. همچنین به ذکر مواردی می‌پردازیم که تحت حمایت ایشان به وجود آمده و آفریده شده‌اند. زنان در دوره تیموری مانند دوره‌های پیشین تاریخی پایبند و فرمانبردار مردان بودند. با این وجود اعتبار و ارزش و اهمیت زنان از هر مرتبه و طبقه‌ای از جامعه در نزد مغولان و تیموریان با هیچ دوره‌ای قابل قیاس نیست. در تاریخ تیموریان شاهد نمونه‌های زیادی از نفوذ زنان درباری در حیطه سیاست و امور فرهنگی هستیم. در این میان می‌توان به همسران تیمور یعنی سرای ملک خانم، تومان آغا، ملکه کبری و گوهرشاد آغا همسر شاهرخ، بیگم سلطان زوجه سلطان حسین بایقرا و فاطمه خاتون همسر امیر چخماخ شامی اشاره کرد (Alahiari et al., 2015).

«از منابع دوره تیموری می‌توان دریافت که ثروت زنان درباری زبازد عام و خاص بود. داشتن املاک فراوان برای برخی زنان دربار تیموری، امری عادی بود؛ ولی همین قدرت مالی تبدیل به قدرتی برای رقابت با زنان و مردان دیگر دربار می‌شد و زنانی که دارای فعالیت موثر در امور اقتصادی بودند، بیشتر همراه سلاطینی بودند که در مناطق زیر سلطه خود، املاک مزروعی وسیع و در شهرها، دکان‌ها و خانه‌ها و ... را در تملک داشتند. باید اذعان داشت که موقعیت حقوقی و اقتصادی یک زن، اساساً مقام اجتماعی او را نشان می‌دهد.» (Mohammadi, 2019).

«زنان خاندان تیموری افزون بر املاک و زمین‌هایی که دریافت می‌کردند، درآمدهای دیگری نیز داشتند که جایگاه اقتصادی آن‌ها را در دربار نشان می‌دهد. یکی دیگر از راه‌های کسب درآمد برای بانوان درباری دریافت سهمی جداگانه از غنایم جنگی بود که تیمور با خود به سمرقند می‌آورد. بی بی خانم، به عنوان سرپرست نگهداری از غنایم جنگی این فرصت را در اختیار داشت تا اشیای دلخواهش را از میان آن‌ها انتخاب کند. یکی دیگر از راه‌های کسب درآمد زنان درباری دریافت مالیات بود. کلاویخو می‌نویسد: هر یک از زنان نسبت به مقام و موقعیت خویش، از پیشکش‌هایی که به دربار می‌رسید سهمی می‌گرفتند. زنان خاندان تیموری به عنوان‌ها و مناسبت‌های گوناگون املاکی را دریافت می‌کردند. بدین سان، که قسمت‌هایی از املاک سلطنتی به عنوان سیورغال به زنان واگذار می‌شد. تیمور قصبه کوسویه^۱ را به عنوان سیورغال به زنان واگذار کرد.» (Mohammadi, 2019).

یک نمونه از مثال‌های دریافت سیورغال مربوط به تومان آغا می‌باشد؛ «تومان آغا پیش از رمضان ۷۶۸ ه. ق. حاصل ازدواج امیرموسی و آرزو مُلک متولد شد، آرزو مُلک دختر امیر بایزید جلایر بود. این زن با تیمور در سمرقند ازدواج کرد و در سمرقند ساخت باغ بهشت را ترتیب داد. در ظفرنامه از این زن در کنار سرای ملک خان یاد شده است. تیمور توجه خاصی به وی داشت به طوری که وی را در اردوگاه مازندران نگاه داشته بود، در حالی که دیگر همسرانش را به سمرقند برگرداند. حمایت هنری تومان آغا از معماری قبل از آمدنش به خراسان آغاز شده بود چون دو ساختمان در شاه زند دربردارنده نام او بود: یکی مسجد و دیگری بقعه. بعد از مرگ تیمور، تومان آغا به عقد شیخ نورالدین درآمد و بعد از به قتل رسیدن شیخ نورالدین شاهرخ وی را به هرات آورد و شهر کوسویه را سیورغال او قرار داد و در این شهر و اطرافش بناهای ارزشمندی از وی چون مدرسه، خانقاه، و رباط به یادگار ماندند.» (Ockin, 2007).

در مقوله حمایت از فرهنگ و هنر این‌گونه شخصیت‌های درباری نقش به‌سزایی را ایفا می‌کردند. تیمور با توجه به لشگرکشی‌هایی که در ابتدای فرمانروایی خود انجام داده بود، توانسته بود غنایم جنگی فراوانی را به دست آورد و ضمن این‌که خود ایران نیز از لحاظ مالی در وضعیت مطلوبی بود، یکی از دلایل لشگرکشی تیمور به این منطقه همین نکته و وضع مطلوب اقتصادی ایران بود. در حمایت از هنر همان‌گونه

^۱ کوسویه: ولایت کوسویه در غرب هرات است بعد از ولایت فوشنگ دارای باغستان‌های متعددی است و آب آن از هرات رود تامین می‌شود. و در کوسویه آسیاهای بادی زیادی ساخته شده بود (Esfahzari, 1959).

که بحث شد چه به جهت استفاده از منابع مالی و شخصی خود و چه جهت واگذاری اموالی که از دولت در اختیارشان قرار داده بود، این افراد حامی‌گری هنر این دوره را بر عهده داشتند. این افراد از طریق درآمدهایی که از طرق مختلف به‌ویژه سیستم‌های اراضی به نام سیورغال و عدم پرداخت مالیات و همچنین زنان از غنایم جنگی که به آن‌ها سهمی می‌رسید، از تملک مالی برخوردار بودند و می‌توانستند به آسانی به حمایت از هنرها بپردازند.

نتیجه‌گیری

عوامل بسیار زیادی از جهات مختلف در رابطه با هر دوره تاریخی در رشد و بالندگی جامعه سهیم هستند که می‌توان اقتصاد جامعه را به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ارکان در جهت رشد جامعه، محور توجه قرار داد. در مباحث مطرح‌شده به بررسی اوضاع اقتصادی در دوره‌ی تیموریان و تاثیر عوامل اقتصادی بر حامیان هنرپرور و هنردوست تیموری پرداخته شد و نتایج به‌دست آمده حاصل آن است که شرایط اقتصادی مطلوب در دوره‌ی تیموریان یکی از دلایل رونق گرفتن هنر در این دوره و نام گرفتن این دوره با عنوان رنسانس تیموری است. ماحصل سیستم زمین‌داری سیورغال و تاثیر آن بر حمایت‌گری هنرها، گسترش کمک‌های مالی و معافیت‌های مالیاتی بودند که در نهایت باعث تشویق و محرک صاحبان سیورغال بر فعالیت‌های بزرگ نگاه داشتن هنر می‌شد. توسعه این سیستم و تعدید افرادی که شامل دریافت سیورغال بودند، نتیجه حامیان کثیر هنری در دوره‌ی تیموری شده است. نتیجه انگیزه‌های اقتصادی که در پس فکری حامیان هنری این دوره بوده است، سبب ایجاد آثار معماری در مقیاس و اندازه بزرگ بوده که تیمور در حمایت‌گری این نوع آثار نقشی موثر داشته و می‌خواسته از این طریق و این سنخ از هنر، بزرگی و عظمت امپراتوری خودش را در چشم بینندگان تداعی کند. همین‌طور حمایت‌هایی که نتیجه مستقیم اقتصاد بود باعث رونق و ساخت بازار، تجارت و تجار و در نهایت ایجاد بناهای کاروانسرا و مکان‌های معماری که در این رسته بود، به‌وجود آمدند. ماحصل انگیزه‌های اقتصادی شاهزادگان هنرپرور تیموری نیز در پی اثربخشی سیستم زمین‌داری سیورغال بود که به خلق آثار هنری پرداختند. افراد سیاسی نیز به سبب دارایی‌هایی که از سیستم سیورغال و همچنین از راه زراعت کسب می‌کردند، به هنرپروری می‌پرداختند. غنایم جنگی که به زنان رسیده بود و همین‌طور قانون ارث‌بری که به سبب تاثیرات اسلام در این دوره رواج یافته بود، باعث تمکن مالی زنان شد و ایشان نیز از طریق این دارایی‌ها به هنرپروری روی آوردند. پاسخ به سوال مطرح شده در تحقیق این نتیجه را در پی داشته است که سیستم زراعتی موسوم به سیورغال و عدم پرداخت مالیات توسط حامیان، رشد و پیشرفت کشاورزی و درآمدی که از این طریق حاصل می‌شد و همچنین دریافت غنایم جنگی برای حامیان، به‌ویژه زنان دوره‌ی تیموری که تیمور در طول لشکرکشی‌های خود به آن ثروت عظیم دست یافته بود، از مهم‌ترین دلایل رونق اقتصادی در دوره تیموری است و تملک و تمکنی مالی که حامیان در این دوره دارا بودند، آن‌ها را به هنرپروری و حمایت از هنر و پرداختن به اموری فراتر از امور مملکت‌داری تشویق می‌کرد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Aka, I. (2011). *Timurids*. Tehran: Research Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Alahiari, F., Fayyaz Anush, A., & Ghodrati, M. (2015). The movement for the development of educational institutions during the Timurid period and the role of sultans and women in its advancement. *Journal of Historical Research in Iran and Islam*, 17, 19-46.
- Bartold, V. V. (1926). *Ulugh Beg and his time: The Mongol Empire and the Chaghatay state*. Chahar Bookstore.
- Behzadi, H., & Rada, I. (2012). Cultural conditions in Greater Khorasan during the Timurid era with an emphasis on the expansion of libraries. *Khorasan Research Journal*, 8, 9-21.
- Boua, L. (1964). The civilization of the Timurids. *Journal of the Faculty of Literature, Tabriz*, 16(68), 163-178. <https://doi.org/10.1108/eb049967>
- Dast Pak, F. (2011). *Greater Khorasan during the Timurid era*. Mashhad: Badakhshan.
- Esfahzari, M. D. M. (1959). *Rawdat al-jannat fi awṣāf madīnat Herat*. Tehran University.
- Farahani Monfared, M. (2003). *The link between politics and culture during the decline of the Timurids and the rise of the Safavids*. Tehran: Cultural Heritage and Cultural Figures Association.
- Farajollahi Rad, A., Students of Architectural Thought Course at Tarbiat Modares, U., & Islamic Azad University, D. B. (2016). *The architecture of the Herat school*. Tehran: Amir Farajollahi Rad.
- Firoozi, F. S., Emadi, A. R., & Mansouri, A. (2018). The impact of land ownership systems on scientific and cultural developments during the Timurid period. *Scientific Research Quarterly Journal of Historical Research*, 13(52), 113-136.
- Forbes Manz, B. (1976). Administration And The Delegation Of Authority In Temur's Dominions. *Central Asiatic Journal*, 3, 191-207.
- Forbes Manz, B. (2007). *Power, Politics and Religion in Timurid Iran*. Cambridge Studies in Islamic Civilisation, Tufts University.
- Golombek, L., & Koch, E. (2017). *The Mughals, Uzbeks, and the Timurid Legacy* (Vol. 2). <https://doi.org/10.1002/9781119069218.ch32>
- Hikmat, A. A. (1984). *Majālis al-nafā'is of Amir Ali Shir Nava'i*. Tehran: Monojahri.
- Jahaniyan, T. (2017). *Iran's trade during the Timurid period*. Mashhad: Minoufar.
- Kavousi, V. (2010). *Sword and tambour: The art of the Timurid period as narrated in texts*. Tehran: Institute for Compilation and Translation of Artistic Works.
- Mohammadi, L. (2019). *Women of the Timurid dynasty*. Research Institute of the Seminary and University.
- Mohammadi, M. (2017). *Political, social, and economic developments in Iran during the Timurid and Turkmen periods*. Tehran: Mabna-ye Khord.
- Mojtabavi, H. (2010). *Herat during the Timurid era*. Marandiz and Islamic Azad University, Nishapur Branch.
- Nowroozi, J., & Khosrobeigi, H. (2020). The role of the Chaghatayids in the formation, establishment, and continuity of the Timurid Gorkani government. *Scientific-Research Quarterly Journal of Iranian History after Islam*, 11(22), 129-155.
- Ockin, B. (2007). *Timurid architecture in Khorasan*. Mashhad: Islamic Research Foundation.
- Orayi Ghadiri, M. (2019). *The political and cultural record of Pir Ahmad Khafi*. Mashhad: Mohaghegh.
- Rafiei, A. T. (2021). *The socio-political history of the Timurids from the death of Amir Timur (807 AH) to the extinction (913 AH)*. Tehran: Soroush.
- Sadeghi, A. R., & Ahmadi, F. (2010). A reflection on the principles of architecture during the Timurid period with an emphasis on the recognition of the Ghiathiyeh School in Khargard. *Art Monthly*, 149, 106-111.
- Samai Dashtjerdi, M., Elahiari, F., & Foroughi Abri, A. (2016). Investigating the social status of artists and craftsmen during the Timurid period. *Scientific Research Quarterly Journal of Islamic and Iranian History*, 26(29), 81-106.
- Subtelny, M. (1988). Socioeconomic Bases of Cultural Patronage under the Later Timurids. *International Journal of Middle East Studies*, 4, 479-505. <https://doi.org/10.1017/S0020743800053861>

- Subtelny, M. (1991). A Timurid Educational and Charitable Foundation: The Ikhlāsiyya Complex of 'Alī Shīr Navā'ī in 15th-Century Herat and Its Endowment. *Journal of the American Oriental Society*, 1, 38-61. <https://doi.org/10.2307/603748>
- Takestan, H., Daral, R., & others. (2005). *Timurids*. Tehran: Moli.
- Tavana, V., Behzad, R. H., & Mansouri Moghadam, S. (2019). Investigating the potential of ecotourism attractions in Chenaran County for job opportunities development. *Quarterly Journal of New Research in Geographic Sciences, Architecture, and Urban Planning*, 20, 31-54.
- Yar Shater, E. (1955). *Persian poetry during Shah Rukh's reign (first half of the ninth century) or the beginning of decline in Persian poetry*. Tehran University.